

УДК 343.21

Вікторія ШПІЛЯРЕВИЧ,
присяжний Івано-Франківського міського суду
Івано-Франківської області,
доцент кафедри кримінального права Прикарпатського
національного університету імені Василя Стефаника,
кандидат юридичних наук

РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ

За сучасних умов розвитку суспільства одним із пріоритетних напрямів внутрішньої політики будь-якої держави є протидія злочинності, що покликана знизити її рівень та забезпечити стан, який відповідає потребам захисту суспільства від злочинів [1, с. 232].

Державна політика у сфері протидії злочинності складається зі стратегічних напрямів (підсистем), характерні риси яких визначаються особливостями предмета, завдань і методів досягнення необхідних для суспільства результатів. Зокрема, одним із таких напрямів (підсистем) є кримінально-правова політика України, яка являє собою системотвірний елемент політики у сфері протидії злочинності, що розробляє стратегію і тактику, формує основні завдання, принципи, напрями і цілі кримінально-правового впливу на злочинність та засоби їх досягнення [2, с. 31].

Невід'ємною складовою кримінально-правової політики України є кримінально-правова політика у сфері застосування заходів безпеки, під яки-

ми слід розуміти різновид заходів кримінально-правового характеру, передбачених КК України, які від імені держави за мотивованим рішенням суду застосовуються до особи, яка перебуває в «небезпечному стані», з метою запобігання повторному вчиненню нею суспільно небезпечного діяння, яке підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України [3, с. 4, 8, 12].

Як і будь-яка наука, яка формується на базі відповідних джерел, що лежать у її основі, кримінально-правова політика у сфері застосування заходів безпеки також має своє коло джерел, які становлять її основу, визначають напрями та межі. Зокрема, до них належать не тільки Конституція України та інші закони України, міжнародно-правові акти, належним чином ратифіковані Верховною Радою України, підзаконні нормативно-правові акти, рішення Конституційного Суду України, постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ та Верховного Суду України, а й рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Європейський суд, Суд), сутності та значенню яких у системі джерел кримінально-правової політики у сфері застосування заходів безпеки на сьогодні жодним науковцем не приділялася увага.

У зв'язку з цим метою статті є дослідження правової природи рішень Європейського суду та їх значення у системі джерел сучасної кримінально-правової політики у сфері застосування заходів безпеки.

Теоретичним підґрунтям вивчення рішень ЄСПЛ як джерела кримінально-правової політики у сфері застосування заходів безпеки є наукові праці В. А. Владимірова, П. Ф. Гришаніна, П. С. Дагеля, А. А. Митрофанова, М. І. Бажанова, В. І. Борисова, І. М. Даньшина, А. Ф. Зелінського, П. Л. Фріса та інших, які хоча безпосередньо й не стосуються досліджуваної проблеми, однак присвячені важливим концептуальним проблемам кримінально-правової політики загалом.

Джерела кримінально-правової політики у сфері застосування заходів безпеки – це форма закріплення (вираження) кримінально-правової політики у сфері застосування заходів безпеки у нормативно-правових актах, актах офіційного (делегованого (легального)) тлумачення норм права, а також у рішеннях, винесених Європейським судом, що визначають її напрями та межі.

Недослідженість рішень Європейського суду наукою кримінального права зумовлена певною мірою тим, що ще порівняно небагато часу минуло відтоді як Україна як член Ради Європи, ратифікувавши 17 липня 1997 року Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року [4] (далі – Конвенція), яка прийня-

та відповідно до положень Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року [5], зобов'язалась не тільки виконувати ухвалені щодо неї рішення Європейського суду, а й згідно з положеннями ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV суди зобов'язані при розгляді справ застосовувати Конвенцію та практику Суду як джерело права [6, ст. 17].

Саме з ухваленням цього законодавчого акта ЄСПЛ як міжнародний механізм утвердження та захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина став відігравати важливу роль у житті кожного українця.

А тепер докладніше про правову природу та значення рішень Суду в системі джерел сучасної кримінально-правової політики у сфері застосування заходів безпеки.

Як відомо, рішення ЄСПЛ являють собою акти офіційного тлумачення положень Конвенції та протоколів до неї, які є складовою національного законодавства України та на яких ґрунтується європейське співробітництво щодо колективного забезпечення прав людини та основоположних свобод. Зокрема, у ч. 1 ст. 32 Конвенції безпосередньо зазначається, що юрисдикція Суду поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд відповідно до статей 33, 34 і 47 [7, ч. 1 ст. 32]. Це означає, що офіційну інтерпретацію Конвенції має право здійснювати тільки Європейський суд шляхом винесення своїх рішень, які є формально обов'язковими для юрисдикційної діяльності національних (українських) судів. Більше того, варто відмітити, що рішення ЄСПЛ мають матеріально-правове значення при застосуванні норм Кримінального кодексу України (далі – КК України), оскільки розкривають ознаки інститутів Загальної та Особливої його частин. Так, з метою забезпечення дотримання положень ст. 8 Конвенції Європейський суд виніс кілька рішень про те, що розуміється під поняттям «приватне життя», яке охороняється КК України (ст. 182 «Порушення недоторканності приватного життя»). Зокрема, Суд нагадує, що приватне життя охоплює: фізичну та психологічну недоторканність людини [8; 9], інформацію про стан її здоров'я [10], різні аспекти фізичної та соціальної самоідентифікації особи [11] та ін.

Сфера застосування практики Європейського суду визначається його основними цілями. Зокрема, згідно із назвою та преамбулою Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV основними цілями Суду є [6]:

а) забезпечення виконання рішень Європейського суду у справах проти України;

б) впровадження в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини.

З урахуванням зазначеного впливає, що основними функціями рішень ЄСПЛ як джерела кримінально-правової політики у сфері застосування заходів безпеки є:

1) тлумачення положень Конвенції та протоколів до неї;

2) удосконалення національного законодавства і правозастосовної практики у сфері правосуддя відповідно до положень Конвенції та протоколів до неї;

3) впровадження в національне правосуддя та його практику європейських стандартів із захисту прав людини, зокрема шляхом застосування до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, і перебувають у так званому небезпечному стані, кримінально-правових заходів безпеки;

4) забезпечення своєчасного та належного виконання усіх рішень Європейського суду у справах проти України, які стосуються сфери застосування кримінально-правових заходів безпеки;

5) вплив на правосвідомість громадян з метою вироблення у них уявлення про право, коло своїх прав і механізм захисту в разі порушення їх особами, які перебувають у так званому небезпечному стані.

При цьому слід зауважити, що всі рішення ЄСПЛ, які мають безпосереднє чи опосередковане відношення до сфери реалізації кримінально-правових заходів безпеки, виступають джерелами кримінально-правової політики у сфері застосування заходів безпеки. А не лише ті, які винесені Судом за результатами розгляду справ, у яких стороною є Україна. Це ще раз доводить, що рішення Європейського суду на сьогодні являють собою вагомі орієнтири для національних судів, керуючись якими суди можуть проявляти такі ж підходи при прийнятті рішень, щоб вони не ставали в майбутньому предметом розгляду ЄСПЛ.

Зокрема, серед винесених Європейським судом рішень до джерел кримінально-правової політики у сфері застосування заходів безпеки належать:

а) рішення щодо реалізації інституту примусових заходів медичного характеру (від 24 жовтня 1979 року у справі «Вінтерверп (Winterwerp) проти Нідерландів» [12], від 5 жовтня 2000 року у справі «Варбанов проти Болгарії» [13], від 8 листопада 2005 року у справі «Горшков проти Украї-

ни» [14], від 6 вересня 2007 року у справі «Кучерук проти України» [15], від 19 квітня 2012 року у справі «М. проти України» [16], від 5 червня 2014 року у справі «Акопян проти України» [17] та ін.).

Згідно з практикою Суду особа не може бути позбавлена волі як «психічно хвора», якщо не дотримано трьох нижче наведених мінімальних умов: по-перше, має бути достовірно доведено, що особа є психічно хворою; по-друге, психічний розлад повинен бути такого виду або ступеня, що слугує підставою для примусового тримання у психіатричній лікарні; по-третє, обґрунтованість тривалого тримання у психіатричній лікарні залежить від стійкості такого захворювання;

б) рішення щодо реалізації інституту примусового лікування (від 28 березня 2006 року у справі «Мельник проти України» [18], від 25 жовтня 2007 року у справі «Яковенко проти України» [19] та ін.).

Висновки. Підсумовуючи, слід констатувати, що значення рішень Європейського суду в системі джерел сучасної кримінально-правової політики у сфері застосування заходів безпеки полягає в тому, що вони, з одного боку, забезпечують удосконалення національних механізмів захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, з другого – гарантують утвердження судової влади, підвищення незалежності, авторитету й ролі судів як єдиного органу, уповноваженого на прийняття рішення про застосування того чи іншого заходу безпеки до відповідної особи, яка перебуває у так званому «небезпечному стані».

Перелік використаних джерел

1. Борисов В. І. Сучасна політика держави у сфері боротьби зі злочинністю та її кримінально-правовий напрям / В. І. Борисов // *Право України*. – 2012. – № 1–2. – С. 232–242.
2. Борисов В. І., Фріс П. Л. Поняття кримінально-правової політики / В. І. Борисов, П. Л. Фріс // *Вісник Асоціації кримінального права України*. – 2013. – № 1 (1). – С. 15–31.
3. Шпіляревич В. В. Кримінально-правові заходи безпеки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та криминологія ; кримінально-виконавче право / В. В. Шпіляревич. – Львів, 2015. – 20 с.
4. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР //

Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 40. – Ст. 263.

5. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року / Док. ООН / RES / 217 A // Права людини : міжнародні договори України, декларації, документи. – К., 1992. – С. 18–24.

6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Стор. 1114. – Ст. 260.

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – 2006. – № 32. – Стор. 270.

8. Рішення Європейського суду з прав людини від 29 квітня 2002 року у справі «Прітті проти Сполученого Королівства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_210.

9. Рішення Європейського суду з прав людини від 22 жовтня 2003 року у справі «Y.F. проти Туреччини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/resources/Y.F.%20v.%20TURKEY_en.asp.

10. Рішення Європейського суду з прав людини від 25 лютого 1997 року у справі «Z. проти Фінляндії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.medicallaw.org.ua/biblioteka/mizhnarodna-sudova-praktika/z-proti-finljandiji-st-8-konvenciji-pravo-na-povagu-do-privatnogo-ta-simeinogo-zhittja>.

11. Рішення Європейського суду з прав людини від 7 лютого 2002 року у справі «Мікулич проти Хорватії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_049.

12. Рішення Європейського суду з прав людини від 24 жовтня 1979 року у справі «Вінтерверп (Winterwerp) проти Нідерландів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zakon5.rada.gov.ua/laws/show/980_155.

13. Рішення Європейського суду з прав людини від 5 жовтня 2000 року у справі «Варбанов проти Болгарії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO2365.html.

14. Рішення Європейського суду з прав людини від 8 листопада 2005 року у справі «Горшков проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_090.

15. Рішення Європейського суду з прав людини від 6 вересня 2007 року у справі «Кочерук проти України» [Електронний ресурс]. – Режим досту-

ну : http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_839.

16. Рішення Європейського суду з прав людини від 19 квітня 2012 року у справі «М. проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.document.ua/sprava-m.-proti-ukrayini-doc110090.html>.

17. Рішення Європейського суду з прав людини від 5 червня 2014 року у справі «Акопян проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_a13.

18. Рішення Європейського суду з прав людини від 28 березня 2006 року у справі «Мельник проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_037.

19. Рішення Європейського суду з прав людини від 25 жовтня 2007 року у справі «Яковенко проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_438.

ШПІЛЯРЕВИЧ В. Рішення Європейського суду з прав людини як джерело кримінально-правової політики у сфері застосування заходів безпеки.

У статті констатується, що рішення Європейського суду з прав людини являють собою вагомні орієнтири для національних судів, керуючись якими ці суди можуть проявляти такі ж підходи при прийнятті своїх рішень, щоб останні не ставали в майбутньому предметом розгляду ЄСПЛ.

Ключові слова: кримінально-правова політика України, заходи безпеки, джерела кримінально-правової політики у сфері застосування заходів безпеки Конституція України, рішення Європейського суду з прав людини.

ШПИЛЯРЕВИЧ В. Решения Европейского суда по правам человека как источник уголовно-правовой политики в сфере применения мер безопасности.

В статье констатируется, что решения Европейского суда по правам человека представляют собой веские ориентиры для национальных судов, руководствуясь которыми эти суды могут проявлять такие же подходы при принятии своих решений, чтобы последние не становились в будущем предметом рассмотрения ЕСПЧ.

Ключевые слова: уголовно-правовая политика Украины, меры безопасности, источники уголовно-правовой политики в сфере применения мер безопасности, Конституция Украины, решения Европейского суда по правам человека.

SPILLAREVYCH V. Judgments of the European Court of Human Rights as source of criminal law policy in sphere of use of security measures.

The article states that the inalienable part of criminal law policy of Ukraine is criminal law policy in the sphere of application of safety measures. Which should be understood as a kind of criminal-law measures defined by the Criminal Code of Ukraine. They are applied to a person in a «dangerous state», on behalf of the state, by a court decision, in order to prevent the repeated commission of a socially dangerous act, which is a crime predicted in the Special Part of the Criminal Code of Ukraine.

As any science formed on the basis of the relevant sources underlying it, the criminal law policy in the area of the application of security measures also has its own range of sources, which should also include the decisions of the European Court of Human Rights, which have not been analyzed in the science of criminal law yet. This is because of the interpretation of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (November 4, 1950) is contained in the decisions of the European Court of Human Rights, which is formally necessary for the jurisdiction of the national (Ukrainian) courts, since only it has the right to conduct her official interpretation.

As the conclusion, the author proves that the significance of the decisions of the European Court of Human Rights in the system of sources of modern criminal law policy in the sphere of application of security measures, manifests itself to the fact that they, on the one hand, ensure the improvement of national mechanisms for the protection of human rights and freedoms of the constitutional rights and freedoms of citizens. And, on the other hand, they guarantee the approval of the judiciary, increase the independence, authority and the role of courts as the only body authorized to make a decision about application of a security measures to the relevant person, which is in the so-called «dangerous state».

Key words: criminal law policy of Ukraine, security measures, sources of criminal law policy in sphere of use of security measures, Constitution of Ukraine, judgments of the European Court of Human Rights.